

ИЗДАНИЕ НА ИНСТИТУТА ЗА ЛИТЕРАТУРА
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

2 • 2005

ГОДИНА XLVV

СЪДЪРЖАНИЕ

ОБРАЗИ НА ДРУГОТО В ЛИТЕРАТУРНАТА КОМУНИКАЦИЯ

РАДОСВЕТ КОЛАРОВ <i>Колебание, неопределеност и желание за другото</i>	5
АЛЕКСАНДЪР КЪОСЕВ <i>ПРИСВОЯВАНЕ НА „СВОЕТО“</i> <i>Категориите „наше“ „българско“ „у нас“</i> <i>в първата българска литературна история</i>	15
ДИМИТЪР КАМБУРОВ <i>Уседналата долница на Европа: Регионалната</i> <i>междуположеност на Балканите като по(л)родена</i>	32
МОРИС ФАДЕЛ <i>Понятието за другия у Пол де Ман</i>	51
МОДЕРНИЯТ НАРАТИВ. ИНТЕРТЕКСТУАЛНИ ПРЕСИЧАНИЯ	
СВЕТЛАНА СТОЙЧЕВА, ЮЛИЯНА СТОЯНОВА <i>Навътре към чуждото – стратегията на едно творчество</i>	56
ЛЮБКА ЛИПЧЕВА-ПРАНДЖЕВА <i>Въобразености – със и без Вайнингер</i>	68
ТАТЯНА ИЧЕВСКА <i>Чифликът без граници (Библейското и светското</i> <i>в романа „Чифликът край границата“)</i>	81
ЦВЕТАНКА АТАНАСОВА <i>„Невероятните“ разкази на Светослав Минков</i> <i>в контекста на модерната литература</i>	92
БОРИС МИНКОВ <i>Градът като място на модерното</i> <i>в творчеството на Георги Райчев</i>	103
* * *	
ГРАЖИНА ШВАТ-ГЪЛЪБОВА (Варшава) <i>Въпросът за <i>conditio bulgarica</i></i> <i>в контекста на богомилския мит</i>	113
ОЛГА ГРОНОВСКА (Варшава) <i>Криза, Изток и Запад като понятия,</i> <i>имплицирани българските културни дилеми</i> <i>в светлината на литературно-критичните текстове</i> <i>от 30-те години на XX век</i>	125
ЙОЛАНТА СУЙЕЦКА (Варшава) <i>Балкански места на паметта.</i> <i>Терминът Македония и образът на Никола Вапцаров</i> <i>в българския и македонския времепространствен континуум</i>	138
* * *	
ИРИНА ДОБРЕВА <i>Възрожденски интерпретации на житийното</i>	155
АННА АЛЕКСИЕВА <i>Симптоматика на меланхоличното</i> <i>в българската поезия от 40-50-те години на XIX век</i>	176
<i>Резюмета на статиите на английски</i>	193

СОДЕРЖАНИЕ

ОБРАЗЫ ДРУГОГО В ЛИТЕРАТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

РАДОСВЕТ КОЛАРОВ <i>Колебание, неопределенность и желание другого</i>	5
АЛЕКСАНДР КЪОСЕВ ПРИСВОЕНИЕ „СВОЕГО“ <i>Категории „наше“ „болгарское“ „у нас“ в первой болгарской литературной истории</i>	15
ДИМИТР КАМБУРОВ <i>Оседлый низ Европы: Региональная межположенность Балкан как по(лом)рожденная</i>	32
МОРИС ФАДЕЛЬ <i>Понятие другого у Поля де Мана</i>	51
МОДЕРНЫЙ НАРРАТИВ. ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНЫЕ ПЕРЕСЕЧЕНИЯ	
СВЕТЛАНА СТОЙЧЕВА, ЮЛИЯНА СТОЯНОВА <i>Внутри в чуж(д)ое – стратегия творчества Димова</i>	56
ЛЮБКА ЛИПЧЕВА-ПРАНДЖЕВА <i>Воображенности – с и без Вайнингера</i>	68
ТАТЬЯНА ИЧЕВСКА <i>Поместье без границ (Библейское и светское в романе „Поместье у границы“)</i>	81
ЦВЕТАНКА АТАНАСОВА <i>„Невероятные“ рассказы Светослава Минкова в контексте на современной литературы</i>	92
БОРИС МИНКОВ <i>Город как место современного в творчестве Георгия Райчева</i>	103
* * *	
ГРАЖИНА ШВАТ-ГЪЛЫБОВА (Варшава) <i>Вопрос о <i>conditio bulgarica</i> в контексте богомильского мифа</i>	113
ОЛЬГА ГРОНОВСКА (Варшава) <i>Кризис, Восток и Запад как понятия, имплицитующие болгарские культурные дилеммы в свете литературно-критических текстов 30-ых годов XX века</i>	125
ИОЛАНТА СУЙЕЦКА (Варшава) <i>Балканские места памяти. Термин „Македония“ и образ Николы Вапцарова в болгарском и македонском пространственно-временном континууме</i>	138
* * *	
ИРИНА ДОБРЕВА <i>Интерпретации житийного в период болгарского Возрождения</i>	155
АННА АЛЕКСИЕВА <i>Симптоматика меланхолического в болгарской поэзии 40–50-ых годов XIX века</i>	176
<i>Резюме статей на английском языке</i>	193

CONTENTS

IMAGES OF THE OTHER IN LITERARY COMMUNICATION

RADOSVET KOLAROV <i>Hesitation, Uncertainty and Desire for the Other</i>	5
ALEXANDER KIOSSEV <i>APPROPRIATION OF THE „OWN“</i> <i>The Categories „Ours“, „Bulgarian“, „In Our Country“</i> <i>in the First Bulgarian Literary History</i>	15
DIMITAR KAMBOUROV <i>The Settled Down Lowness of Europe:</i> <i>The Regional Inbetweenness of the Balkans as Engendered</i>	32
MAURICE N. FADEL <i>Paul de Man's Concept of „the other“</i>	51
MODERN NARRATIVE. INTERTEXTUAL INTERSECTIONS	
SVETLANA STOYCHEVA, JULIANA STOYANOVA <i>Inwards to the Foreign:</i> <i>The Strategy of Dimitar Dimov's Works</i>	56
LIUBKA LIPCHEVA-PRANDZHEVA <i>Imaginaries – With and Without Weininger</i>	68
TATIANA ICHEVSKA <i>The Farm with No Frontiers:</i> <i>The Biblical and the Secular in the Novel <i>The Farm by the Frontier</i></i>	81
TZVETANKA ATANASSOVA <i>Svetoslav Minkov's „Improbable“ Short Stories</i> <i>in the Context of Modern Literature</i>	92
BORIS MINKOV <i>Town As Locus of Modern in Georgi Raychev's Works</i>	103
* * *	
GRAŻYNA SZWAT-GYHYBOWA (Warsaw) <i>Question concerning <i>conditio bulgarica</i></i> <i>in the context of the Bogomil myth</i>	113
OLGA GRONOWSKA (Warsaw) <i>The crisis and East vs West as the concepts</i> <i>implying Bulgarian culture dilemmas</i> <i>in the light of the literary critics of the 1930's</i>	125
JOLANTA SUDECKA (Warsaw) <i>The Balkan Sites of Memory:</i> <i>The concept of Macedonia</i> <i>in the Bulgarian and Macedonian</i> <i>Space-Time Continuum</i>	138
* * *	
IRINA DOBREVA <i>Sacred Biography in Early Modern Bulgaria</i>	155
ANNA ALEXIEVA <i>The Symptoms of Melancholic in Bulgarian Poetry</i> <i>from the 40s and 50s-of XIX century</i>	176
<i>Summaries of the Articles in English Language</i>	193

ОБРАЗИ НА ДРУГОТО В ЛИТЕРАТУРНАТА КОМУНИКАЦИЯ*

Колебание, неопределеност и желание за другото

Радосвет Коларов

Съвременното литературознание е obsesивно завладяно от метафори, разполагащи се в семантичния кръг на колебанието: изплъзване, блуждаване, плуване, флукуация, вълнообразност, осцилиране, и пр. Вместо да обхване концепта или състоянието на нещата чрез твърда дефиниция и да остане при нея, мисълта на реципиента на словесното изкуство, както и на неговия изследовател, според този модел, се рее в пространството „пo-между“, между алтернативни концепти и състояния. Тази представа има по-ранен предшественик в лицето на понятието „двусмислица“ (ambiguity) в Новата критика; в по-ново време към нея може да отнесем Пол де Мановото разбиране на реториката като едновременно съществуване на буквално и фигуративно значение, при което „е невъзможно да се реши чрез граматически или лингвистични средства кое от двете значения взема връх“, идеята на Рифатер за „интеретекстуалното безсъзнателно“ – „двойното действие на знака“, посочващ към подтекста като потиснатото друго на текста, понятието на Волфганг Изер „въображаемо“, „вписващо се във всичко присъстващо като негов преход към другостта“, „едновременното съществуване на взаимно изключващи се страни“, което „поражда динамично осцилиране, водещо до постоянно взаимопроникване на нещата“; възгледа на Жак Дерида за нерешимостта (indécidabilité), за „двойното действие върху двойна сцена“, „безкрайно бързото осцилиране между перформатив и констатив, между език и метаязык, фикция и не-фикция“, както и „херменевтичното колебание“ на Джефри Хартман, представата му за неопределеността като за „пътен знак, предупреждаващ за задънена улица“, „конфликт на интерпретации и кодове“.

Общ знаменател на подобни идеи е неопределеността, представата за отсъстващо „друго“, влизащо в игра с присъстващото; игра, която води до пресичане и замъгляване, но никога не зачеркване на границата между двете единици.

* Статиите са четени като доклади на българско-унгарска конференция под същото название, проведена на 28–29 октомври 2002 г. в София.

Този начин на мислене, несъмнено, има връзка със съвременните научни теории, възниква в климата на индетерминизма и релативизма, свързан с квантовата механика, Хайзенберговия принцип на неопределеността в частност. Правени са опити креативното мислене, художественото изживяване и езикът в най-широк смисъл да бъдат разглеждани като квантови явления.

Според квантовата теория материята съществува едновременно в две форми – вълнова и корпускулярна, които взаимно се допълват. Истинската картина изисква тяхното „пакетно“ съотнасяне. Според принципа на неопределеността на Хайзенберг, обаче, не можем да наблюдаваме двете форми едновременно – или можем да измерим точната позиция на електрона, когато се проявява като частица, или можем да измерим неговия т. нар. „момент“ (скорост), когато се проявява като вълна, но никога и двете заедно, в едно и също време. Електронът и другите субатомни елементи никога не са напълно вълни или напълно частици: техният дуализъм се изразява в размитото регистриране както на тяхната позиция, така и на техния момент. Квантовият свят е недетерминиран, свят на вероятности.

За настоящата статия по-специално значение има случаят, когато без видима външна причина, спонтанно, електронът напуска своята орбита и във вид на вероятностна вълна тръгва към друга орбита (т. е. към друго енергийно ниво). Важното тук е, че той извършва едновременни проби към бъдещето си стабилизиране, пускайки сякаш в ход разузнавателни „пипала“ (ще се възползвам от картинното представяне на този преход от Дана Зохар), опитвайки едновременно всички възможни орбити, намирайки се чрез „мистериозна вездесъщност“ едновременно върху тях, оставяйки сякаш „размазана диря върху обширно пространство“. Тези разузнавателни пребивавания на електрона се наричат „виртуални преходи“, за да бъдат разграничени от реалния преход, когато вълната прекъсва и електронът се установява върху орбитата, приемайки формата на частица. Нещо, което също е важно: според квантовия физик Дейвид Бом т. нар. виртуални преходи имат реален ефект върху много физически процеси.

Може ли квантовия индетерминизъм да бъде ключ към неща, традиционно стоящи сякаш неизмеримо далеч от абстрактните физически теории? Връзката между квантовите и мисловните процеси е съзряна преди повече от петдесет години от Дейвид Бом. За настоящото изложение е важна конкретизираната по-късно аналогия между двойственото поведение на електрона, неговото инобитие, едновременно присъствие в различни пространства и творческото мислене на човека, аналогия, прокарана от руския физик Юрий Орлов, цитиран от Зохар. Според него при творческото мислене квантовият индетерминизъм и взаимнонаслагащите се вероятностни фази вероятно играят роля за отваряне на мозъка към всички потенциалности, латентни в съзнанието – възможността да се виждат всички възможности едновременно: всъщност „лицето потенциално „вижда“ няколко версии едновременно, без

напълно да осъзнава нито една от тях (курс. м. – Р. К.) докато една от версиите не изскочи (pops up), (не се материализира), като резултат от свободен избор.“ Казано другояче „по същия начин ние изпробваме една нова идея, прехвърляйки въображаеми сценарии, описващи различните ѝ възможни последиствия.“

Съществува празнина между физическата реалност, в която живеем, и квантовия свят; опитът ни в изкуството и креативното мислене се предполага, че са – според приведената хипотеза – мост между двете реалности: във въображаемите сценарии на нашата творческа мисъл и в изживяването на изкуството ограниченията върху едновременността на различни светове, върху връзката между всякакви видове времена и пространства, върху съ-съществуването на реално и хипотетично, манифестирано и въображаемо, сигурно и несигурно са отменени. Както ще стане дума малко по-късно, „следи“ от моста между физическия и квантовия свят съществуват във всекидневното ни поведение – теза, която има допирни точки с идеите на Дана Зохар за „квантовия субект“ и философията ѝ на едновременното живеене в различни светове.

Оттук нататък настоящият текст ще се занимава с колебанието, но не като феномен на изкуството или като херменевтичен модус в критическото изследване, а в най-широк антропологически план, като психологическо състояние, взето във всекидневното му прагматическо разбиране – за да види в него, всмукана раздвоеността между определеност и неопределеност в обсъждания по-горе смисъл: бидейки поведенчески филтър, обработващ контакта с външната реалност, колебанието в същото време крие нещо от своята „засенчена“, вълнова логика.

Във всекидневния си живот ние обитаваме света на класическата физика, т. е. боравим с уникални актуалности, пипаме предмети с ясно очертани, твърди граници и съответно вземаме „единствени“, правилни или не, „твърди“ решения, отнасящи се до избора на ситуации и начина на поведение.

Самото условие на колебанието е възможност на индивида да манифестира своята свободна воля, избирайки между различни алтернативи. Искам да подчертая, че казвайки „право на избор“ или „възможности за избор“ ние казваме, дори без да го осъзнаваме, две различни неща. Ние поставяме ударението или върху „право“, „възможност“ (право на избор, възможност за избор) или върху „избор“ (право на избор, възможност за избор). Във втория случай възможността е предпоставка за самия избор, чието извършване е цел; в първия случай важното е възможността да бъде запазена (да стои отворена) и никога да не се загубват алтернативите. Парадоксът се състои в това, че възможността за избор се загубва чрез самия акт на избор. Очевидно е, че тези два смислови аспекта вървят в две противоположни посоки и не могат да бъдат примирени, освен ако не ги разглеждаме в състоянието на допълнителност.

Най-напред ще се спра върху втория модус на колебанието, който ще наричам засега „селективна недостатъчност“. Обикновено колеба-

нието се разбира като „борба на мотиви“ върху сцената на съзнанието, предизвикваща затруднение във вземането на решение – по принцип или в случай на комплицирана проблемна ситуация. От тази зона трябва предварително да изключим безброй полуавтоматични „дребни“ избори, избори на полурефлекторни действия, когато например си проправяме път през гъла или пресичаме улицата. (Впрочем ние едва ли си даваме сметка, че избирайки една или друга пресечка по нашия път избираме една и изоставяме друга алтернативна, паралелна форма на нашия живот, че ако бяхме избрали съседен маршрут, животът ни би могъл да протече по съвършено различен начин). На другия полюс на тези безброй дребни избори е зоната на квази-решенията, отнасящи се, например, до високите морални стойности, където изборът е направен предварително; строго погледнато, едва ли трябва да се говори за избор в подобни безалтернативни случаи.

Между тези крайности се намира обширната област на актуалните избори (съответно и на колебанието). Колебанието е психологическа проекция на вероятностната карта на успешните/неуспешни изходи от дадена ситуация. То служи като филтър, през който минават въпросните възможности и в този смисъл не се нуждае от параметъра време, не е нужно да бъде схващано непременно като забавяне и отлагане (макар че на практика ги съдържа. Всеки избор съдържа колебание, разбирано като селективен оператор, пускащ „пипала“ и обхождащ различни възможни версии и ситуации.

От друга страна, не може да изолираме колебанието от фактора време – проточването на решението върху оста на времето е знак за затрудненост, за дефицит на селективни възможности и тъкмо в този по-тесен смисъл лежи широко разпространеното разбиране за колебанието.

Причината за въпросния дефицит в определени случаи се състои в това, че, просто казано, вероятностното „изчисление“, което колебанието се опитва да извърши, е практически неизчислимо. Изследвайки проблемите, свързани с вземането на решения, С. Карлин отбелязва, че стратегиите, прилагани в динамични ситуации, са обикновено сложни функции на предшестваща информация и предприети действия в предходни етапи“. Многостепенните решения предполагат „проблеми, включващи множество (обикновено безкрайно множество) от решения, вземани в течение на времето. Всяко решение зависи от всички минали решения и на свой ред влияе върху всички бъдещи решения.“

Според Пол Рикъор мотивационното поле на човека не образува система и тоталност – то е отворено към неопределен хоризонт, чието изясняване безкрайно поражда нови хоризонти. Субектът е объркан от неяснотата на собствените си мотиви. Когато се колебае, търся и избирам, аз пребивавам в „атемпорална идентичност“; „съмнението в проекта е съмнение в самия мен“ – бидейки в затруднение да реша задачата, аз оставам „нерешен“; „скицирам своето множество аз в модуса на „може би“ (peut-être)“; аз съм „множество и никой“; „не съм още свързан с никое от моите „себе си“, „които плуват пред мен“ и които колебанието

обхожда. Колебанието, смята Рикьор, връща човека в състоянието на неговата „безформена субектност“. Това чувство за подкопаване на собствената идентичност е „болезнено“. То поражда „нешастно съзнание“ (conscience malhereuse).

Подобна болезненост посочва Джон Капуто, обосновавайки т. нар. „студена херменевтика“, детайлно разглеждайки свързания с нея принцип на нерешимостта и „сократическия ефект“, произтичащ от него. Не бидейки в състояние да решим „между природното и придобитото, между благочестие и неблагочестие, добро и зло, справедливост и власт“, се чувстваме „объркани, загубили центъра си, „тревожни“, изплашени“, „лишени от своя комфорт, грабнати от съня си“.

Съществува негативен нюанс на болезненото във феноменологията на колебанието, който остава малко или много извън вниманието на изследователите и който искам да обоснова по-специално. Мъчителното подлагане на изпитание на дълбинни ориентировъчни схеми в опита на индивида не се поражда директно от изживяването на алтернативността. Може да се запитаме дали пребиваването „помежду“, люшкането между различни възможности е само по себе си, поради някакви физиологически причини, неприятно. Очевидно не. Състоянието на „безформеност“, на „разтваряне“ освен това могат, напротив, да бъдат изживявани екстатично, както показва дионисиевската естетика. Щом имат естетически потенциал в изкуството и литературата (което е несъмнено), двусмислието, неопределеността и колебанието между полюсите, – отправна точка на настоящия текст – трябва да носят наслада. Защо? Тъкмо защото *съзнанието не е заставено да извършва избор*, а може свободно и насладно да се рее в състоянието на неопределеност, изживявайки паралелно, в тяхната едновременност алтернативите. В този смисъл, условно казано, естетическият опит е непрестанно колебание, нетърсещо разрешение.

Според основната теза на настоящата статия дискомфортното изживяване на колебанието в неговия ежедневен, битов, прагматичен план парадоксално се поражда не само от *затруднеността* на избора, но, също така, от *съпротивата той да бъде извършен*. С други думи казано, индивидът желае да извърши своя избор (заставен е да го извърши), но в същото време желае да запази *възможността* за избор (т. е. не желае да го извърши). Изследвайки мотивите на това нежелание, можем да разграничим два вида алтернативи, между които колебанието блуждае, отказвайки да вземе решение. Единият тип алтернативи може да наречем *контрадикторни* – изборът е между взаимно изключващи се възможности, при което изборът на всяка от тях зачерква другата, като я актуализира негативно. Такова е колебанието между дълг и любов, бащинско чувство и държавнически интерес, отмъстителна ревност и обожествяване, самоубийство и търпението на „стрелите и прашките на окаяната съдба“. Заставането на ръба между двете възможности или двата свята може да бъде обяснено както с нежеланието да се загуби всяка от двете противоборстващи ценности, така и с нежеланието да се отъж-

дествиш с всеки от еднакво неприемливите светове. Съществува и втори тип алтернативи, които са от основен интерес за настоящия текст, и могат да бъде наречени съвместими или присъединителни (адитивни). За разлика от заставането между два полюса на принципа „или... или...“ те образуват отворено множество и покриват непротиворечиво пространство от синонимни възможности на принципа „или(и)...или(и)...или(и)...“ Такива са ситуациите при проектирането на всяка желана идея. Нежеланието да се остане само при едната версия се определя от своего рода „алчност“ в запазването на цялостната парадигма, в която се разполагат хипотетичните варианти на идеята, владееенето на „възможностите на света“. В своето задълбочено изследване върху колебанието Рикьор маркира този нюанс на „възможността да бъдеш възможен чрез избора“ съпроводено с усещането на „супер-мощ“, породено от „нерешеното изобилие“, но го отнася към „твърде особена“ и „наивна“ ситуация на колебанието, докато, в представеното тук разбиране, то е постоянно съпътстваща негова фаза.

Искам да отгранича тази фаза на колебанието от външно сходни, но коренно различни резултати на нерешимост. От времето на Платон във връзка с доказването на правилността на отрицателния отговор на зададен въпрос се привежда като пример сравнението с везните: така, както точните везни остават в равновесие, когато на блюдата им се постави еднаква тежест, така не може да се вземе определено решение, когато два стремежа са еднакво силни. Лесно е да се разбере (извън сама по себе си хлъзгавата идея за „изравненост на желанията“), че в този случай отказът от избор има селективна мотивировка, а не желание за запазване, фигуративно казано, и на двете блюда – ситуацията на измерването сама по себе си изключва това – тя предполага „противовес“, разбиран както в прякото, така и в преносното значение на думата. Идеята за отказ от решение заради изравнеността на изборите битува и в друга образна форма. В анекдота за Буридановото магаре, приписван на стоика Йоан Буридан, магарето умира от глад, защото не може да вземе решение с кой от двата напълно еднакви наръча сено, поставени пред него, да започне. Представеният в анекдота случай е огледално противоположен на случая с адитивните алтернативи. Буридановото магаре по начало владее и двете възможности (двата наръча сено); в колебанието гротесково е абсолютизирана селективната му функция, отнасяща се към момента на започването, заради която се загубват и двете възможности – магарето остава без нито един от двата наръча сено. В случая, който се има предвид в настоящия текст, обратно, не е дадено предварително нищо; отказът от избора е прицелен във владееенето на две и повече възможности; копираното дублиране на възможност (в примера със сеното), от друга страна, не би бил никаква ценност и мотив за колебание – мотив за запазване, както стана дума, е различието, различната ценност, която имат различните варианти на идеята, споменатото „нерешено изобилие“.

Литературата може да ни даде примери за подобно нежелание на човека да се раздели с „изобилието на възможности“. Героят на Йовков от „Песента на колелетата“ Сали Яшар иска да направи „себап“, т. е. „някакво голямо благодеяние, което може да засегне повече хора, да надживее много поколения“. Увлечен в мислите си, героят прехвърля във въображението си различни варианти, без да може да се спре на нито един от тях: „И идеше му на ум тогава за Мурад бея от Сърнено, който беше направил прочутата Каралезка чешма. Каква чешма и на какво място! Деветнайсет каменни корита, отпред калдаръм, като двора на хан, три чучура, които бълболят и сипят студена и бистра като сълза вода. А наоколо е посърнало поле, суха и напукана земя, пък и горещина като в пустиня. И идат стада, идат хора, вървят към чешмата и очите им горят от жадуха и жегата.[...] Ето какво благодеяние искаше да направи Сали Яшар. Но чешма не навсякъде можеше да се направи, нямаше къде. Идеше му на ум да направи някъде кладенец, мост на някое лошо място, хан, където замръкват пътници. Но всичко това му се виждаше или недостатъчно, или не твърде почтено. И той се биеше с мислите си, не знаеше какво да предприеме, като пред някоя мъчна задача, която не може да реши.“ Ключова дума, хвърляща светлина върху състоянието на „нерешимост“, в което се намира Сали Яшар, е думата „недостатъчно“. Недостатъчна е всяка отделно взета идея, колкото и примамлива да изглежда. Героят надали премерва всички „за“ и „против“ и се опитва да избере най-целесъобразния вариант: просто желанието на майстора на каруци да прави добро е неутолимо освен в съвкупността на многобройните въобразени негови реализации.

В трагедията на Шекспир „Отело“ наблюдаваме по сходен начин как бушуващото желание за мъст на уязвения мавър се лута в търсенето на подходяща смърт за неверната му съпруга, като не се задоволява с нито едно хрумване, докато неговият подстрекател, Яго, не слага край на трескавите му тиради, като му внушава, почти повелително, да я удуши в леглото. Интересно е, че в терзанията на Отело се съчетават двата типа колебание – на контрадикторните и съвместими алтернативи: почти всяка негова реплика е раздвоена между гласа на любовта и отмъщението, като от своя страна „партията“ на отмъщението образува колебаещ се ред от варианти; колебанието не е в намирането на най-добрия от тях, а в неутолимото желание да бъдат изживени всички варианти едновременно, запълвайки пространството на гнева: представяйки себе си в конкретна роля на отмъщението, героят тутакси прескача мислено в друга роля:

„Отело: Да! Да загине, да се сплуге и да иде в пъкъла още тази нощ! Не бива да живее повече! Не, сърцето ми е станало на камък! На, като го ударя, ръката ме заболява!... О, светът не знае по-сладко създание! Тя би могла да бъде жена на император и да властва над него и империята му! [...]

Да се обеси! Само казвам каква е. Такава майсторка на иглата! Така изкусна в музиката! Тя би размекнала със звуци най-свирепата мечка! И

колко е остроумна, какво въображение има!... [...] Да, хиляди пъти по-виновна!... А колко ласкава!... [...] **Ще я накълцам на мръвки!** Да ми слага рога! [...]

Намери ми отрова, Яго! За тази нощ! Няма да я обвинявам, за да не би това нейно лице, това нейно тяло пак да размекнат волята ми! За тази нощ, Яго! (к. м. – Р. К.)

Дълбоко заложена в човешката природа е потребността за резервен изход, за пространство, което субектът може да заеме паралелно със заеманото в момента от него място. Както казва Дерида, по повод на раздвоението като стратегия на самозапазването: „винаги има няколко места и това диференциране е защита, стратегия на живеенето. [...] Аз оставам свободен, аз не съм само тук, ще видите, че аз съм също другаде и следователно имам още ресурси, още живот и че няма да ме ликвидирате толкова бързо. Субектът се съпротивлява да бъде затворен в едно-единствено място, в една-единствена роля и тази съпротива съответно се изразява в желанието за избор; най-интересното е, че това желание най-често няма прагматическо оправдание и функции. Много често радикални промени в живота, отнасящи се до цялостния му ролеви спектър – от брачното партньорство и работата до предпочитани хобита – като че ли нямат предпоставки в реалната неудовлетвореност на индивида от неговия предшестваша живот и изглеждат необясними, ако не използваме представената „квантова“ формула: просто е непоносимо за човека да знае, че след като е поел в живота си една пътека, му е отказано правото да опита и други пътеки.

Английският физиолог Чарлз Скот Шерингтън, нобелов лауреат, е установил, че „нервното рецепторно поле [на човека] превишава многократно неговите ефекторни изпълнителни неврони, вследствие на което организмът възприема много повече влечения и дразнения, отколкото може да осъществи“. Нервната система на човека е сравнена с фуния „обърната с широкото си отворстие към света и с тясното си отворстие към действието. Светът се излива в човека през широкия отвор на фунията чрез хиляди зовове, влечения, дразнения, нищожна част от които се реализира и сякаш изтича навън през тесния отвор“. Неосъществена част на живота, не преминала през тесния отвор на поведението, според Виготски, се изживява в изкуството. Неотдавна Волфганг Изер задълбочено показва как чрез фикционалността се изживява фундаменталната характеристика на човека – „да бъде извън и над себе си“.

Тезата на настоящия текст е, че колебанието е инстинктивно за такъв компенсаторен стремеж, въпреки че той се проваля. То изважда наяве едновременно детерминистка и „вълнова“ логика. Според първата логика колебанието показва затруднение на избора, което произтича тъкмо от намерението той да бъде извършен. Според втората логика, обратно, колебанието е белязано с намерението на субекта да не изпуска алтернативите, да пази „пакета“ от съществуващите потенциалности отворен. За да отделим селективно насочения от съпротивляващия се на избора модус на колебанието, може да направим раз-

граничение между избор и решение, разбирайки под решение избора в неговата перформативност, жест напомнящ хвърляне на зарове или теглене на карта. Някой може да е направил своя избор (да знае „правилното“ решение) и въпреки това да се колебае (да бави своето решение, в смисъла на действие). От тази гледна точка може да кажем, че Хамлет няма съмнения за това, което трябва да направи – да убие Клавдий и да отмъсти за баща си), но се колебае във вземането на решение (в изпълнение на действието).

Във всеки момент в ситуацията на избор индивидът изживява, макар и за кратко, свободата, илюзията за владеење на всички потенциалности, субектът, фигуративно казано, временно пребивава във „вълнова“ фаза върху всички „орбити“ – модалности на възможното му съществуване, преди вълновата функция да прекъсне и той, образно казано, да се „втвърди“, да премине в „корпускулярна форма“ и да се установи определено върху една от тях.

У човека странно се уравниосяват два вида импулси и желания. Единият е насочен към експлозивно многообразие, отнасящо се, проспективно, до вариантите в решаването на всяка проблемна ситуация. Другият, обратно, е насочен към отстояване на единичното, към копираното възпроизвеждане, „фотографирането“ (в прякото и преносно значение на думата) на моменти от миналия опит, към които паметта се връща и се опитва скрупулъзно да възстанови. Желанието на Дориан Грей да запечати мига на съзерцанието, да го стопира във времето, е парадоксална проява на този втори тип желание. Върху атемпоралната ос на колебанието субектът изживява състояние на, условно казано, дисперсия, на притежаване – не толкова щастливо, колкото в изкуството, на своите множество „азове“. Върху оста на времето, в нейната ретроспективна посока, субектът, обратно, грижливо и загрижено събира и подрежда множеството свои себе си в търсенето на идентичност, на повторимост в различието. Не бидейки винаги болезнено, това търсене, във всеки случай, е проблематично. Свидетелство за това предлага началният абзац (стихове 28–33) от книга втора на „Прелюдиите“ на Уърдсуърд:

...so wide appears
The vacancy between me and those days,
Which yet have such self-presence in my mind,
That, musing on them, often do I seem
Two consciousnesses, conscious of myself
And of some other Being.

(...толкова широка изглежда
пропастта между мен и онези дни,
които все пак тъй самоприсъстват в мисълта ми,
че, размишлявайки за тях, чувствам
в мен две съзнания, моето
и на едно друго Същество.) (мой превод)

Може да наречем още, приспособявайки за случая Кантовата терминология, двата вида желания съответно „продуктивно“ и „репродуктивно“. Импулсът на първото е центробежен, то избухва като желание за другост в сънищата, изкуството и във втората „размазана“ фаза в акта на колебанието. Импулсът на второто е центростремителен – то се бори да изработи „същност“, идентичност на субекта.